

УДК 330.15:630*6

*В. А. Голян,
д. е. н., професор кафедри обліку і аудиту, Луцький національний технічний університет
С. М. Демидюк,
старший викладач кафедри фінансів та менеджменту організацій,
Кіровоградський інститут розвитку людини "Україна"
Т. Д. Мельник,
здобувач, Національний університет водного господарства
і природокористування*

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті обґрунтовується необхідність екологізації підприємницької діяльності у сфері лісового господарства. Визначено основні складові ринкової трансформації лісового господарства як базові інституціональні передумови становлення підприємницького сектора. Обґрунтовано принципи екологізації підприємницької діяльності у лісовому господарстві.

The article substantiates the need for greening of business in the area of forestry. The main components of market transformation of forestry as a basic institutional prerequisites of becoming the business sector. Grounded ecological principles of business in forestry.

Ключові слова: підприємницька діяльність, лісове господарство, ринкова трансформація, інституціональне забезпечення, лісові ресурси.

Key words: entrepreneurship, forestry, market transformation, institutional support, forest resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Становлення підприємницької діяльності в лісовому господарстві перебуває в латентному стані, оскільки даний сегмент національного господарства функціонує на основі державної власності на землі лісового фонду, основними лісокористувачами є державні підприємства, не сформовано інституціональну базу роздержавлення та корпоратизації лісопереробної сфери. Створення малих форм підприємницької діяльності має місце, як правило, у сфері первинної переробки деревини та заготівлі недеревної продукції і відзначається невпорядкованістю та хаотичністю, а в багатьох випадках має напівлегальний характер. Враховуючи те, що лісові блага є основою асиміляційного потенціалу територій, інституціоналізація сучасних форм їх господарського освоєння має базуватися на основі застосування сучасних інструментів еколого-економічного регулювання, що

упереджуватимуть прояви виснажливого лісокористування, стимулюватимуть заліснення малопродуктивних земель та комплексну переробку деревини. Незважаючи на те, що розвиток підприємницької діяльності в лісовому господарстві відзначається рядом характерних ознак, які зумовлені особливостями нарощення лісоресурсного потенціалу, йому також притаманні атрибути класичного підприємництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток підприємницької діяльності ще не набув достатнього розмаху у сфері природокористування через об'єктивні обмеження та недостатню інституціональну впорядкованість організаційно-правових форм господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу. Об'єктивні обмеження пов'язані із незначними запасами окре-

мих видів природних ресурсів, у першу чергу мінерально-сировинних, державною формою власності на більшість складових природного капіталу, дуальною системою управління природними ресурсами та охороною довкілля.

Л. Іванченкова стверджує, що сфера природокористування України залишається однією з найбільш соціально значущих та стратегічно важливих сфер на сучасному етапі активного запровадження механізмів ринкової економіки. Стабільність та ефективність її розвитку залежить від впровадження нових організаційно-економічних форм ефективної діяльності в цьому секторі економіки, зокрема від застосування та адаптації принципів і механізмів підприємницької діяльності до вирішення ресурсо-екологічних проблем соціально-економічного розвитку. Тому подальше формування і розвиток підприємництва на засадах екологізації та раціонального природокористування як структуроутворювального елемента ринкової економіки набуває особливого значення [3, с. 132].

С. Харічков, О. Садченко та інші переконані, що партнерство і співробітництво в галузі розвитку екологічно прийняттого підприємництва, а також становлення галузі екологічних послуг передбачає: по-перше, вивчення світового досвіду в галузі законодавчо-нормативних документів, правил і приведення вітчизняного екологічного законодавства та екологічної політики України у відповідність зі стандартами і вимогами Європейського Союзу; по-друге, підготовку спеціалістів зі створення систем управління екологічною діяльністю підприємств та екологічно орієнтованих підприємств; по-третє, проведення екологічного інжинірингу та реінжинірингу [8, с. 459].

Є. Какутич стверджує, що екологічне підприємництво — це особливий вид діяльності, який здійснюється на тих самих умовах, але з певними екологічними обмеженнями та результатами. Хоча є декларація стосовно того, що особливості регулювання окремих видів підприємництва встановлюються законодавством України, цей постулат зовсім не спрацьовує щодо екологічного підприємництва [4, с. 70].

Підсумовуючи думки авторитетних вчених, можна зробити висновок про недостатню науково-теоретичну обґрунтованість та інституціональну впорядкованість підприємницької діяльності у сфері природокористування, в тому числі екологічного підприємництва. На нашу думку, значною мірою відсутність приватної ініціативи в сфері господарського освоєння природних ресурсів та в деяких випадках у сфері їх подальшої переробки й зумовили низький рівень інвестиційного забезпечення реалізації перспективних природно-господарських та природоохоронних проєктів. Але необхідно враховувати, що сировинною базою, а в деяких випадках і засобом праці виступають навколишнє середовище і природні ресурси, які становлять основу життєдіяльності та

відтворення людини. З огляду на це, необхідно умовою розвитку підприємницької діяльності у сфері природокористування є його екологізація, тобто перманентне дотримання базових положень природно-ресурсного та природоохоронного законодавства, впровадження ресурсоощадливих технологій, стимулювання комплексного використання окремих складових природно-ресурсного потенціалу, впровадження екологічних стандартів, проведення екологічної сертифікації, екологічного аудиту, ліцензування природоексплуатаційної діяльності, а для лісового господарства це найбільш актуально.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Цілями даної публікації є обґрунтування необхідності активізації підприємницької діяльності у сфері лісового господарства, виявлення особливостей реалізації підприємницьких ініціатив щодо використання недеревинної продукції, визначення напрямів ринкової трансформації лісового господарства як важливих передумов нарощення потужностей лісгосподарських підприємницьких структур, обґрунтування принципів екологізації підприємницької діяльності у сфері відтворення лісоресурсного потенціалу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Підприємницька діяльність у сфері природокористування включає три основні складові:

— екологічне підприємництво (надання екологічних послуг, трансфер природоохоронного обладнання, розвиток природоохоронної інфраструктури);

— природогосподарське підприємництво (господарське освоєння природних ресурсів, їх первинна переробка);

— рекреаційне підприємництво (використання несировинних якостей природних ресурсів).

Каталізувати процес активізації підприємницької діяльності в умовах перерахованих вище обмежень можна за рахунок вдосконалення систем економічного та екологічного регулювання природокористування шляхом вдалої імплементації імпортованих інститутів, подолання інституціональних розривів між домінантами природоохоронної діяльності та комерціалізації природокористування, уникнення інституціональних пасток між необхідністю збереження державного або муніципального патронату над природними благами та комерційним інтересом постійних і тимчасових природокористувачів.

Лісове господарство, яке включає відтворення лісів, спеціальне використання лісових ресурсів, боротьбу з лісовими пожежами та шкідниками, первинну переробку деревини, значною мірою торкається сфери природокористування, і проблемність активізації підприємницької діяльності в даному сегменті господарського комплексу є надзвичайно гострою.

Лісове господарство є тією ланкою національ-

Рис. 1. Проблеми розвитку лісового господарства України

ного господарського комплексу, яка потребує найбільш зваженого підходу щодо визначення та реалізації окремих пріоритетів розвитку підприємницької діяльності. Це викликано в першу чергу тим, що ця сфера безпосередньо торкається фундаментальних основ людської життєдіяльності і посилення суперечностей в ній призведе до напруження ситуації в соціо-екосистемах у формі підвищення техногенного тиску на довкілля, розширення масштабів ресурсно-екологічної небезпеки використання природних ресурсів, частішого виникнення природно-екологічних катастроф [1; 2]. Тому особливою гостротою відзначається проблема вдосконалення інституціонального середовища становлення підприємницьких структур, які визначають межі, обсяги, форми і методи освоєння окремих складових лісоресурсного потенціалу та взаємодії з навколишнім середовищем.

На основі дослідження окремих аспектів розвитку підприємницької діяльності в попередні періоди встановлено, що ефективний розвиток підприємництва у лісовому господарстві вимагає розширення інституціональних рамок використання лісових ресурсів, вдосконалення інструментарію реформування відносин власності на окремі види лісових благ, а також запровадження ефективних підойм фіскального регулювання. Існуючі механізми залучення складових лісоресурсного потенціалу у відтворювальний процес вже не в змозі забезпечити сприятливі організаційно-економічні передумови раціоналізації та комерціалізації лісокористування. Необхідним є формування якісно нового формату підприємницької діяльності, що дозволить розширити спектр господарсь-

ких форм освоєння лісових ресурсів, а також сприяти забезпеченню екологічної безпеки соціально-економічного розвитку [9]. При виборі перспективних напрямів стимулювання підприємницької діяльності у лісовому господарстві необхідно враховувати його надзвичайно високу диверсифікованість та поліфункціональність.

Лісове господарство на даному етапі перебуває у стані системної та структурної модернізації, яка впливає із загального ходу ринкових перетворень, що мають місце у національній економіці. За таких умов важливим завданням економіки природокористування є формування широкого спектра теоретико-методологічних підходів, які дали б можливість вибрати най-

більш раціональні форми освоєння лісоресурсного потенціалу, взаємовідносин між власниками "природного капіталу" і його користувачами.

Більше того, дана підсистема національного господарства характеризується рядом проблем, одні з яких визріли ще в умовах командно-адміністративної системи господарювання, інші — виникли в період глибоких трансформаційних змін [5—7]. Більшість цих проблем пов'язані з політикою лісгосподарських підприємств, яка полягає в збереженні і надмірному використанні монопольного права на відпуск деревини, пріоритетному освоєнні найбільш ліквідних порід деревостанів, та не завжди прозорими схемами у співпраці з приватними підприємницькими структурами (рис. 1).

Більше того, лісове господарство відчуває гострий інвестиційний дефіцит у зв'язку з недосконалою системою фінансово-кредитного забезпечення реалізації лісгосподарських проектів. Вже давно виношується ідея про об'єднання держлісгоспів та спецлісгоспів конкретного регіону у холдингову компанію, яка дозволить забезпечити більш значну концентрацію інвестиційних ресурсів і поступово модернізувати матеріально-технічну базу та інфраструктурне забезпечення лісгосподарського виробництва. Така ж ідея лобіюється окремими представниками владного істеблішменту та політикуму щодо колишніх колгоспних лісів.

Одні з них відстоюють думку про необхідність передачі цих лісів у відання Державного агентства лісових ресурсів України, а інші виступають за те, щоб передати їх на баланс обласних рад народних депутатів, що розширить податкову базу місцево-

го самоврядування і посилить фінансову самодостатність територіальних громад.

Складність розвитку підприємницької діяльності у лісовому господарстві пов'язана з інституціональною невпорядкованістю відносин власності, дуальним характером системи управління лісами, структурною розбалансованістю регіональних лісогосподарських комплексів, а також багатоплановістю та складною структурою лісового господарства. З огляду на це варто виокремити основні завдання підприємницької діяльності в окремих сегментах лісового господарства (відтворення та охорона лісів, спеціальне використання лісів та первинна переробка деревини), адже як економічні, так і екологічні пріоритети в них значно різняться і цей момент необхідно враховувати при розробці регуляторних заходів щодо підтримки підприємницької діяльності.

Особливою складністю відзначається проблема активізації підприємницької діяльності у сфері відтворення та охорони лісів, де більшість видів діяльності є, як правило, збитковими й основні завдання не завжди є дієвими мотивами для підприємницьких структур.

Відправним пунктом розробки регуляторних важелів активізації підприємництва у лісовому господарстві є те, що сировинною базою виступає ліс, обсяги та масштаби залучення якого у відтворювальний процес визначаються та обмежуються рядом об'єктивних чинників. У першу чергу, це значний часовий лаг між посадкою та заготівлею лісу, відсутність диференціації щодо фіскального регулювання лісокористування та відсутність підприємницького сектора у сфері лісовирощування та лісорозведення. Для того, щоб розкрити значимість лісу для розвитку лісогосподарського комплексу і національної економіки взагалі, зупинимось на його основних виробничо-технічних, екологічних та суспільно-економічних характеристиках.

Реалізація основних завдань підприємницької діяльності у сфері відтворення та охорони лісів не можлива без створення таких інституціональних форм господарювання, де збережеться право держави на лісові блага, але при цьому не буде нейтралізована приватна ініціатива. Такими інституціональними формами можуть виступати окремі інститути державно-приватного партнерства, тим більше інституціональне підґрунтя для їх імплементації вже створено [9].

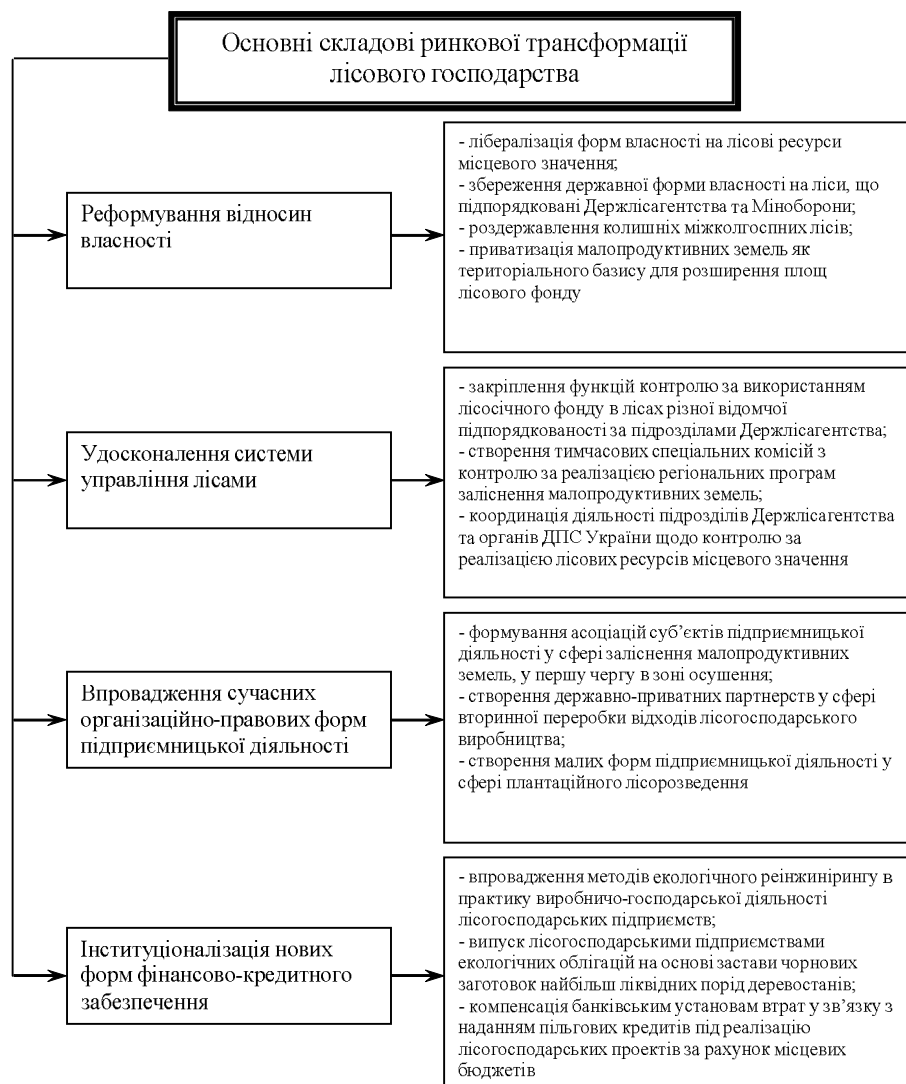
Рис. 2. Особливості підприємницької діяльності у сфері використання недеревинної продукції

Деяка інша ситуація у сфері використання недеревинної продукції. Тут з огляду на характер господарської діяльності й те, що більшість ресурсів відносяться до ресурсів місцевого значення, вже доволі тривалий період має місце наявність конкурентного середовища і різноманітність форм господарювання (рис. 2).

У багатолісних районах цей вид підприємницької діяльності виступає основою продуктивної зайнятості сільського населення та засобом отримання грошових доходів, необхідних для підтримання достатнього рівня життєзабезпечення. Даний вид підприємницької діяльності перебуває також у полі зору органів місцевого самоврядування, оскільки є одним з основних джерел поповнення місцевих бюджетів.

Недосконалою є система еколого-економічного регулювання даного виду діяльності, що проявляється у відсутності необхідного радіологічного контролю, а також контролю за дотриманням економічної конкуренції.

Постійні лісокористувачі (держлісгоспи, спецлісгоспи) потребують трансформації у більш мобільні організаційно-правові форми, які посилять конкурентне середовище на ринку лісових ресурсів, каталізують приватну ініціативу у сфері лісового господарства, підвищать маневреність інвестицій і стимулюватимуть поглиблену та комплексну переробку лісосировини. Необхідно уточнити основні завдання реорганізації підприємств лісового господарства, які, на відміну від традиційних завдань, передбачають значну диверсифікацію господарської діяльності з переміщенням центру тяжіння зі сфери заготівлі деревних ресурсів у сферу використан-

Рис. 3. Основні складові ринкової трансформації лісового господарства

ня недеревної сировини, несировинних якостей лісу та комплекснішого і більш екологічного перетворення лісових ресурсів у блага життєдіяльності.

Політика стимулювання підприємництва має органічно вливатися в систему заходів ринкової трансформації лісового господарства (рис. 3). Це, зокрема, реформування відносин власності на лісові блага, системи управління лісами, впровадження сучасних організаційно-правових форм підприємницької діяльності та нових форм фінансово-кредитного забезпечення. Україна здатна забезпечити перехід лісового господарства на засади збалансованості, перш за все, за рахунок підвищення ефективності відтворення лісових ресурсів, раціоналізації їх використання, раціональної мобілізації творчого потенціалу для розбудови всіх структур даної сфери господарської діяльності.

Принциповим моментом формування пріоритетів лісокористування є впорядкування відносин власності щодо використання лісосо-

ровинного потенціалу, а також несировинних якостей лісу. Адже сьогодні переважуючою є концепція збереження пріоритету державної власності на лісові блага. Крім того, на порядок денний стала проблема інституціоналізації комунальної, приватної та колективної форм власності у зв'язку з необхідністю формування конкурентного середовища у сфері лісокористування, а також з метою посилення фінансової самодостатності територіальних громад.

Вже майже протягом десяти років розглядається ідея поступової корпоратизації лісгосподарської діяльності на всіх стадіях відтворювального процесу.

Впровадження одного з перерахованих пріоритетів трансформації відносин власності буде залежати від того, наскільки швидко пройде наступний етап земельної реформи. Власність на ліси та лісові об'єкти в лісовому законодавстві становить значний практичний інтерес. Ліси є національним багатством країни і за своїм призначенням та місцезрозташуванням виконують переважно екологічні (водоохоронні,

захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції, а також мають обмежене експлуатаційне значення і підлягають державному обліку та охороні. У зв'язку з цим лісове законодавство, як і раніше, зберігає державну власність на лісові ресурси [10].

У рамках реформування лісового господарства важливе місце відводиться відродженню різних форм власності на ліси та багатуокладній ефективній системі господарювання. На даному етапі всі ліси України є власністю держави, і ця форма власності у цілому вписується в ринкове середовище. Однак виключно державну форму власності на ліси не можна вважати бездоганною. Їй властиві певні негативні якості як з економічної, так і з соціально-екологічної точки зору. Це передусім відчуження широких мас населення від лісу як засобу виробництва, а також відрив лісового господарства від інтересів суспільства та територіальних громад [7].

На даному етапі розвитку продуктивних сил, коли неусталеними є інститути громадянського суспільства, має місце техніко-технологічна відсталість вітчизняного лісгосподарського виробництва, є ряд інституціональних обмежень у земельних відносинах, радикально переглядати відносини власності щодо земель лісового фонду та володіння важливими лісгосподарськими інфраструктурними об'єктами недоцільно. Найбільш ефективною перехідною формою можуть бути партнерства держави і бізнесу, які зберігають державну форму власності на лісосировинні блага і створюють умови для залучення інвестиційних ресурсів приватних підприємницьких та фінансово-кредитних структур.

Враховуючи те, що лісове господарство — це ланка національної економіки, від ефективності функціонування якої залежить асиміляційний потенціал територій та результативність усунення негативних екстернальних ефектів, екологізація підприємницької діяльності в цій сфері економічних відносин має базуватися на групі принципів, дотримання яких є обов'язковою умовою збереження цілісності та міцності еколого-економічних систем: системності, історизму, емерджентності, диференціації, компліментарності, коволюції, збалансованості та рівноправності форм господарювання.

Дані принципи мають забезпечити врахування природних, виробничо-технічних та інституціональних чинників при виборі пріоритетів екологізації підприємницької діяльності у лісовому господарстві. Тим більше, що природоохоронне та природно-ресурсне законодавство в пунктах, які стосуються лісового господарства, відзначається нерозвиненістю традиційних для ринкової економіки форм підприємницької діяльності та важелів регулювання розвитку окремих сегментів лісового господарства. Така квазілегітимність, у першу чергу базисних інститутів ринкових відносин, культивує монополізацію регіональних ринків лісопродукції та не встановлює дієвих обмежень щодо недотримання основних положень законодавства про добросовісну конкуренцію.

ВИСНОВКИ

Подальша інституціоналізація сучасних атрибутів ринкової економіки для сфери лісового господарства одночасно вимагатиме розширення спектра важелів і форм екологізації лісгосподарської діяльності, оскільки розширення інституціонального коридору для реалізації приватної ініціативи при лісовирощуванні, відновленні та відтворенні лісів однозначно активізує процеси додаткового залучення деревинних ресурсів у господарський оборот. Розвиток підприємницької діяльності у сфері лісового господарства має супроводжуватися створенням інституціональних форм взаємодії держави та лісгосподарських

підприємств, щоб цей процес відповідав інтересам держави, територіальних громад, а також вимогам природоохоронного законодавства. За таких умов держава та муніципалітети регулюватимуть масштаби освоєння лісоресурсного потенціалу і стимулюватимуть залучення приватних інвестицій для розширеного відтворення потенціалу лісового господарства.

Література:

1. Голян В.А. Підприємництво у лісовому секторі як фактор соціально-економічного піднесення сільських територій / В.А. Голян, С. М. Демидюк // Агросвіт. — 2010. — №14. — С. 2—10.
2. Голян В.А. Проблемы экономического регулирования предпринимательской деятельности в лесном секторе Украины / В.А. Голян, С.М. Демидюк // Современная экономика: проблемы и решения. — 2010. — №5. — С. 24—32.
3. Іванченкова Л.В. Організаційно-методичні засади екологізації підприємництва / Л.В. Іванченкова // Економічні інновації. — 2009. — Випуск 37. — С. 132—146.
4. Какутич Є.Ю. Механізми державної підтримки екологічного підприємництва / Є.Ю. Какутич // Вісник Сумського державного університету. Серія "Економіка". — 2005. — №10 (82). — С. 70—76.
5. Лицур І.М. Перспективи розвитку форм власності на лісові ресурси в Україні / І.М.Лицур // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук. журнал. — Вип. 1—2 / Голов. ред. О.П. Степанов. — К.: НАУ, 2004. — С. 364—370.
6. Лицур І.М. Територіальна організація лісового комплексу України в умовах трансформації продуктивних сил: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.06 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища" / І.М. Лицур. — Київ, 2010. — 40 с.
7. Мішеніна Г.А. Еколого-економічні засади розвитку підприємництва в лісоресурсній сфері: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища" / Г.А. Мішеніна. — Суми, 2010. — 20 с.
8. Харичков С.К. Экологический бизнес и ринжиниринг окружающей среды / С.К. Харичков, Е.В. Садченко, Л.В. Иванченкова // Економічні інновації. — 2009. — Випуск 35. — С. 447—459.
9. Хвесик М.А. Формування інституціонального середовища підприємницької діяльності у сфері природокористування: інвестиційно-інноваційний аспект: монографія / М.А. Хвесик, В.А. Голян, Ю.М. Хвесик, С.М. Демидюк. — Луцьк: ПВД "Твердиня", 2010. — 488 с.
10. Хвесик М.А. Економіко-правове регулювання природокористування: монографія / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Ю.П. Кулаковський. — К.: Кондор, 2004. — 524 с.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2011 р.